

Gulyás Zoltán: Reguly Antal térképészeti munkássága

Reguly Antal Múzeum és Népi Kézműves Alkotóház, Zirc, 2019.

145 l. + 10 térképmelléklet.

ISBN 978-615-00-5630-2

A kétszáz éve, 1819. július 11-én Zircen született Reguly Antal neve nem csak finnugor berkekben ismert. Sokan tudják róla, hogy ő volt az első magyar, aki eljutott nyelvileg a legközelebbi, de földrajzilag a legtávolabbi finnugor rokonainkhoz, a vogulokhoz és az osztjákokhoz. A nyelvrokonság iránt érdeklődő ifjú 1839-ben Finnországba utazott, ahol nyelvészeti és néprajzi tanulmányokat folytatott, s közben megtanult jól finnül és svédül. Innen 1841-ben Szentpétervárra ment, ahol az orosz mellett mordvinul, cseremisziül és zürjénül is elkezdett tanulni. Kétéves felkészülés után, 1843 szeptemberének végén vágott neki a nagy útnak. 1845 márciusáig rengeteg néprajzi és nyelvi anyagot gyűjtött az obi-ugorok körében. Hazafelé megállt Kazanyban, ahol mordvin, cseremiszi és csuvas tanulmányokat folytatott. 1846 nyarán érkezett vissza Szentpétervárra, majd egy kevéske pihenőidőt Sziléziában töltve 1847 őszén tért haza Magyarországra.

Mindezek mellett talán kevésbé közismert Reguly térképészeti munkássága. Ő volt az első, aki 1846-ban megrajzolta az Urál hegység északi részének részletes térképét, ám ezzel sem a hazai finnugristák, sem a kartográfusok nem foglalkoztak mélyrehatóan. Mint jelen kötet rövid tudománytörténeti áttekintéséből (20–22. oldal) megtudjuk, Pápay József (1906), Borbély Andor (1955), Stegena Lajos és Hidas Gábor (1983), V. G. Karelin (1991), Márton Mátyás (2009), Klinghammer István és Gercsák Gábor (2009), Szőnyi Zsófia (2010) foglalkozott Reguly térképével, javarészt kartográfusi szempontok alapján.

A nemrég elhunyt pécsi finnugrista, B. Székely Gábor a kétezres években több tanulmányt szentelt Reguly vogul névanyagának, az elmúlt években pedig a zirci múzeum fiatal munkatársa, a térképész végzettségű Gulyás Zoltán kísérelte meg feltárni Reguly Antal kartográfusi munkásságát. E tárgykörben írt tanulmányai és doktori disszertációja után most egy igényesen összeállított, szép külsejű kötettel lepte meg a finnugristákat és a kartográfusokat. Ez a kiadvány a disszertációján alapul. Célkitűzése szerint „Az első hazai munkának tekinthető, amely nagy alaposággal, egyidejűleg elemzi a Reguly-térkép négyféle változatát és a terepi vázlatokat, továbbá – a térképészet oldaláról – minden korábbinál részletesebben foglalkozik Reguly terepi felvételezésének körülményeivel, valamint a vázlatok és a kézíratos térkép keletkezésének történetével” (22).

Az A4-es méretű kötet három nagy részre osztható. Az első egységben (15–73) Reguly térképészeti munkásságáról szerezhetünk részletes információkat, ezt a térkép névanyagának közreadása, feldolgozása követi (75–140), majd a nagyméretű térképek zárják a kiadványt.

Regulynak az Urál vidékéről csak kevés és hiányos térkép állt rendelkezésére. Ezt mindenképpen orvosolni akarta, s emellett az általa gyűjtött néprajzi információkat is térképre kívánta vezetni. Reguly térképe azért is tiszteletre méltó, mert „a térképezést mérőeszközök nélkül, a terepi objektumok egymáshoz képest történő felvételezésével hajtotta végre” (25). Munkájához felhasználta a helyi lakosoktól szerzett információkat is – kitűnő nyelvérzéke révén jól meg tudta értetni magát az őslakosokkal. Eleinte csak egy-egy kisebb területrészt, folyószakaszt, hegycsoportot vázolt fel, majd ezekből állt össze a nagy egész.

A *Reguly kartográfiai szemlélete* c. fejezetből (28–30) megtudhatjuk, hogy munkáját elsősorban etnográfiai céllal készítette, ezért csak körülbelüli pontossággal tüntette fel a leglényegesebb földrajzi jellemzőket, a magaslatokat, vizeket, folyókanyarulatokat. Sok településnevet is felvitt, ezeket két- vagy háromnyelvű változatban is rögzítette, s még kategorizálta is a településtípusokat. Minden vogul települést feltüntetett, még az utazók előrehaladását segítő vadászkunyhókat is, sőt a Szoszva mentén vándorló rénszarvaspásztorok sátrait is. Célja az volt, hogy a későbbi expedíciók könnyebben boldogulhassanak. Bejelölte a főbb kereskedelmi útvonalakat és átjárókat, az északi területeken a téli utakat is. Az utak mentén feltüntette a távolságokat is, versztben (orosz mérföldben, 1067 m) megadva azt. A saját útvonalát is feltüntette, dátumokkal együtt.

A terepi vázlatok önmagukban nem voltak elegendőek az adatoknak a földrajzi térben való pontos elhelyezésére, ezért Reguly több forrást is felhasznált. Az eddigi kutatások nem tárgyalták részletesen ezeket a forrásokat, Gulyás Zoltán könyvében megtette ezt, öt forrást mutat be részletesen (30–34).

Érdekes Reguly térképének utóélete. Már a kortársak is értékes forrásműnek tartották, hiszen ez az Észak-Urál minden addigi térképénél pontosabb, részletesebb volt. Több oroszországi kartográfus közvetlenül is beépítette munkájába Reguly eredményeit, ezek közül a legismertebb az Ernst Hoffmann ezredes vezette 1847–48-as és 1850-es expedíció, melynek eredményeképp részletes térképet készítettek az Északi-Urálról. Az expedíció sikeréhez nagymértékben hozzájárult Reguly térképe, amely fontos útikalauzként szolgált a felfedezők számára, azonban az expedíció eredményeit bemutató kötetben meg sem említették Reguly nevét, aki pedig készségesen átadta az anya-

gát az Orosz Földrajzi Társaságnak. Reguly emiatt nagyon megbántódott. Hoffmann a második kötetben korrigálta figyelmetlenségét, és köszönetet mondott Regulynak (34–38)

Reguly a terepen nyolc vázlatot rajzolt meg. Ezeket jelenleg az MTA könyvtárában őrzik. Gulyás részletesen megvizsgálta ezeket a terepvázlatokat (41–54), s azonosította rajtuk a vízrajzi (vízfolyások, tavak, mocsarak, tengerpart, szigetek) és domborzati elemeket, a településeket és nevezetes helyeket (városok, templomosfalvak, falvak, vadászkunyhók, sátrak, pásztorok sátrai, szent helyek), a közlekedési jelzeteket (utak, hágók), valamint az etnikai és igazgatási határokat. Gulyás könyvében ezeket a vázlatokat külön-külön elemzi, megadva egy-egy körzet névanyagának típusait és azok össze-sített mutatóit is.

Ezt követően a szerző a Reguly-térképek változatait mutatja be részletesen, elsősorban kartográfiai szempontból (55–67). Ezek: a) a szentpétervári változat – ezt Reguly saját anyagára támaszkodva készítette el 1846-ban; b) a pesti akadémiai nyomatos térkép – a litografálás ugyancsak Pétervárott történt, még ugyanabban az évben; a kiadás célja az Orosz Földrajzi Társaság által szervezett expedíciók segítése volt; c) a Magyar Földrajzi Társaság kiadása (1906), és d) az ELTE Térképtudományi Tanszékének kiadása (1983).

A kötet második része a kéziratos Reguly-térkép névrajzi feldolgozását foglalja magában (77–139). Azért ezt a verziót használta a szerző, mert ez a későbbi kiadásokhoz képest jóval több nevet tartalmaz. Gulyás Zoltán kétféle módon közelíti meg a kérdést: a térkép vizuális és névrajzi feldolgozását adja közre.

Gulyás újarajzolta a térkép grafikus elemeit, s ezen megjelenítette a saját olvasatában pontosított földrajzi neveket. A szerző hangsúlyozza, hogy ez nem egyszerű térképmásolat, hanem a mai kor igényeinek megfelelő, magyar nyelvű jelmagyarázattal felszerelt, bármikor elérhető átdolgozás. A korszerű tipográfiai megoldások révén a különféle földrajzi nevek jobban elkülönülnek egymástól, ezáltal az adatok könnyebben értelmezhetők, a térkép jobban olvasható.

A térkép névrajzi elemeit a szerző az alábbi kategóriákba osztotta: vízrajzhoz kapcsolódó nevek (753 tétel), domborzati nevek (349), településnevek (563), növényzeti nevek (3), útmegírások (9), dátumok (21), távolságadatok (184). Gulyás az egyes kategóriákon belüli neveket ábécésorrendben adja közre. Figyelemmel van a felcserélhető névváltozatokra és a rövidítésekre is. Minden adathoz keresőhálózati azonosítót rendel. Az adatokat az egyes vázlatok szerint csoportosítva is közli.

A kötet szöveges részét angol, német és orosz nyelvű rezümé zárja (141–145). Az irodalom- és ábrajegyzék kissé elrejtve, az első fejezet után szerepel (71–73).

A kötetet térképmellékletek zárják. Ezek az A4-es méretű (kettő még nagyobb, kihajtható), színes térképek Reguly vázlatainak újrarajzolt változatai. Az egyes részek: 1) Felső-Lozva, 2) Északi-Szoszva, 3) Tavda és Konda, 4) az Északi-Szoszva, a Pelim és a Tapszuj forrásterülete, 5) osztják és szamójéd területek, 6–7) Tobolszki terület 1–2, 8) Turinszki körzet. Emellett még két kisméretű vázlattöredék is helyet kapott itt (a Tavda és a Pelim, ill. a Konda vidéke, néhány névvel).

A szerző színkódokkal és szimbólumokkal világosan elkülöníti az egyes névfajtákat, élvezetes csemegét nyújtva a térképek szerelmeseinek, akiket még a könyv végi „zsebbe” dugott nagyméretű, 74 x 107 cm-es térképpel is megörvendeztet. A színes, korszerű, *Az Urál északi vidékei* címet viselő térkép Reguly egyesített térképének korszerű, színes átdolgozása.

Gulyás Zoltán munkája hiánypótló jellegű. Finnugor berkekben tudtunk róla, hogy létezik a térkép, de a kézzelfogható változatba belemélyedés nyújt igazán nagy élményt. A rendkívül alapos, precíz kartográfiai és névrajzi feldolgozás révén nemcsak Reguly munkásságának újabb, kevésbé ismert szegmensét ismerhetjük meg, hanem kitűnő kutatási témák nyílnak meg a névtanos szakemberek előtt is.

A szerző stílusa szakszerű, szövege ugyanakkor élvezetes olvasmány is. Külön dicséret illeti az ifjú kollégát, valamint a könyvet kiadó zirci múzeum munkatársait, hogy Reguly előtt tisztelegve a nagy térképészelőd születésének kétszázadik évfordulójára időzítették a kötet megjelentetését.

MATICSÁK SÁNDOR

